

1. Μόνο επιστημονικά αναδεικνύεται η αναγκαιότητα του κομμουνισμού...¹

Βίκτορ Αλεξέγιεβιτς Βαζιούλιν

Η ιστορία ποτέ δεν ακολουθεί ευθύγραμμη πορεία. Η ιστορία πορεύεται κατά κανόνα δια της τεθλασμένης οδού, παρουσιάζει πολλές διαλείψεις, κινήσεις προς τα εμπρός και προς τα πίσω. Στην ιστορία δεν υπήρχαν μόνο επαναστάσεις αλλά και αντεπαναστάσεις. Σήμερα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και στην ΕΣΣΔ βιώνουμε την αντεπανάσταση. Η αλήθεια είναι ότι η αντεπανάσταση αυτή παρουσιάζει ορισμένες διαφορές, δεδομένου ότι η σοσιαλιστική επανάσταση στην ΕΣΣΔ έλαβε χώρα λόγω εσωτερικών συνθηκών. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης η μετάβαση στο σοσιαλιστικό σύστημα πραγματοποιούνταν σε σημαντικό βαθμό με την παρουσία των σοβιετικών στρατευμάτων. Αν δεν υπήρχαν τα σοβιετικά στρατεύματα παραμένει ακόμα άγνωστο ποια πορεία θα ακολουθούσαν τα γεγονότα σ' αυτές τις χώρες. Φυσικά και σ' αυτές, φερ' ειπείν το 1918 στη Γερμανία, υπήρχαν εσωτερικές συνθήκες για την πραγματοποίηση επανάστασης. Ωστόσο, μετά τον πόλεμο, η παρουσία στην επικράτεια τους σοβιετικών στρατευμάτων (όπως και στην Ανατολική Γερμανία) διαδραμάτισε ορισμένο ρόλο. Η αντεπανάσταση πραγματοποιήθηκε σ' αυτές τις χώρες σχετικά σύντομα, επειδή αφ' ενός μεν, η έκτασή τους είναι μικρή, αφ' ετέρου δε, λόγω της ιδιοτυπίας των αιτίων που οδήγησαν στη διεξαγωγή σοσιαλιστικών επαναστάσεων σ' αυτές τις χώρες. Στη Σοβιετική Ένωση η αντεπανάσταση συναντά –και κατά

---

1. Από συζήτηση του Β. Α. Βαζιούλιν με μέλη της διεθνούς ερευνητικής ομάδας «Η Λογική της Ιστορίας» που πραγματοποιήθηκε το χειμώνα 1992 (4 Απριλίου 1992). Εδώ παρατίθενται χωρία που αφορούν την επανάσταση, την αντεπανάσταση και το σοσιαλισμό στην ΕΣΣΔ. Μετάφραση: Δ. Πατέλη.

τα φαινόμενα θα συναντά— πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες και η διαδικασία αυτή θα είναι πιο μακροχρόνια. Προς το παρόν δεν μπορεί να ειπωθεί ότι η αντεπανάσταση νίκησε τελειωτικά. Υπάρχει ακόμα κάποια πιθανότητα —αν και πρόκειται φυσικά για συγκριτικά μικρή πιθανότητα— μη επιστροφής στο παρελθόν, διότι είναι ανέφικτη μια πλήρης επιστροφή στο παρελθόν, αλλά ορισμένης τροπής γεγονότων προς διαφορετική πλευρά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο βιώνουμε σήμερα μια περίοδο αντεπανάστασης. Η αντεπανάσταση δεν είναι σπάνιο φαινόμενο στην ιστορία. Και στην περίοδο εγκαθίδρυσης του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος σχεδόν σε όλες τις κεφαλαιοκρατικές χώρες πραγματοποιήθηκαν αντεπαναστάσεις. Γνωρίζουμε καλά ότι στις δημοκρατίες της βόρειας Ιταλίας, όταν άρχισε να εγκαθιδρύεται κεφαλαιοκρατικό καθεστώς, πραγματοποιήθηκε αντεπανάσταση και στη συνέχεια επιβλήθηκε η φεουδαρχική αντίδραση. Γνωρίζουμε ότι η επανάσταση στην Αγγλία κατέληξε σε αντεπανάσταση. Γνωρίζουμε ότι η Μεγάλη αστική επανάσταση της Γαλλίας κατέληξε σε αντεπανάσταση και στη συνέχεια είχαμε νέες αστικές επαναστάσεις στη Γαλλία μέχρι την τελειωτική νίκη της κεφαλαιοκρατίας. Για την ακρίβεια, αυτή ήταν η τροπή των πραγμάτων πρακτικά σ' όλες τις μεγάλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, δηλαδή εκεί όπου πρωτοεμφανίστηκε η κεφαλαιοκρατία στην ιστορία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η αντεπανάσταση κάθε άλλο παρά σπάνιο φαινόμενο της ιστορίας είναι. Αν εμβαθύνουμε περισσότερο στην ιστορία θα διαπιστώσουμε ότι κατά την μετάβαση από την προταξική στην ταξική κοινωνία και στο πρώτο στάδιο της ταξικής κοινωνίας, στη δουλοκτητική κοινωνία λαμβάνουν χώρα επίσης αντεπαναστάσεις: εμφανίζονταν δουλοκτητικά κράτη, έφταναν στην ακμή τους και στη συνέχεια δοκίμαζαν την κατάρρευση, διαλύονταν και τα διαλυόμενα δουλοκτητικά κράτη εξαφανίζονταν από τις βάρβαρες κοινότητες που τα περιέβαλαν. Και αυτό συνέβαινε επανειλημμένα μέχρι τελικά να εγκαθιδρυθεί οριστικά το δουλοκτητικό καθεστώς. Το τελευταίο επίσης εξαφανίστηκε από τους βαρβάρους, έχοντας όμως αυτή τη φορά θέσει τα θεμέλια για την εμφάνιση ενός νέου σχηματισμού.

Γι' αυτό μπορούμε να πούμε ότι η αντεπανάσταση είναι εξ ίσου νομοτελής με την επανάσταση. Κατά την περίοδο του γίγνεσθαι οποιουδήποτε σχηματισμού, οι αντεπαναστάσεις είναι πρακτικά σχεδόν αναπόφευκτες.

Όμως η ιδιοτυπία του σημερινού σταδίου της ανάπτυξης έγκειται στο γεγονός ότι στην εποχή μας, κατά τη γνώμη μου, αναπτύσσονται οι προϋποθέσεις για τη νέα, για την κομμουνιστική κοινωνία, οι προϋποθέσεις της *ενοποίησης* της ανθρωπότητας. Και επειδή η ανθρωπότητα όλο και περισσότερο ενοποιείται, οι αλλαγές αποβαίνουν κάθε φορά κατά πολύ ευρύτερες, καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις και μεγάλες μάζες πληθυσμού, ασύγκριτα μεγαλύτερες απ' ό,τι κατά το παρελθόν. Σήμερα η αντεπανάσταση πραγματοποιήθηκε σε τέτοια κλίμακα που ουσιαστικά επεκτάθηκε σε μια ολόκληρη σειρά χωρών. Πραγματοποιήθηκε πρακτικά ταυτόχρονα (από την οπτική της ιστορίας) σε μια ολόκληρη ομάδα χωρών. Πραγματοποιήθηκε αντεπανάσταση σε ολόκληρο το νέο *σύστημα* που εμφανιζόταν. Και μιας τέτοιας ευρείας κλίμακας αντεπανάσταση είναι φυσική, εφ' όσον η επανάσταση βρίσκεται στην εποχή μας στο στάδιο της μετάβασης ακριβώς στην ενοποιημένη ανθρωπότητα. Γι' αυτό οι αντεπαναστάσεις πρέπει να καταλαμβάνουν πολύ μεγάλες εκτάσεις και να αγκαλιάζουν κολλοσιαίες μάζες πληθυσμού, γεγονός που δεν παρατηρούνταν στις αντεπαναστάσεις του παρελθόντος. Η αντεπανάσταση έπρεπε να πραγματοποιηθεί σ' ένα σύστημα αλληλοσυνδεόμενων χωρών. Δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί σε μια μόνο χώρα. Έπρεπε να πραγματοποιηθεί αμέσως πρακτικά σε όλες τις χώρες που εντάσσονται στο σοσιαλιστικό σύστημα.

Φυσικά για να πετύχει η αντεπανάσταση έπρεπε ν' αρχίσει στην ισχυρότερη απ' αυτές τις χώρες, στη μεγαλύτερη χώρα (με μεγάλη έκταση και πληθυσμό), δηλαδή ο πυρήνας αυτής της αντεπανάστασης έπρεπε να διαμορφωθεί προπαντός στη Σοβιετική Ένωση. Αυτό όμως δεν αποκλείει την περίπτωση να είχαν διεξαχθεί πιο εύκολα αντεπαναστάσεις στις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Όμως χωρίς αντεπαναστάσεις στη Σοβιετική Ένωση θα ήταν λίγες οι πιθανότητες αντεπανάστασης στις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Γι' αυτό, το γεγονός της χρεοκοπίας του σοσιαλιστικού συστήματος σήμερα από μόνο του δεν μας λέει τίποτε που θα ενίσχυε την άποψη, ότι η περαιτέρω ανάπτυξη δεν θα πραγματοποιείται με κατεύθυνση τον κομμουνισμό. Την ίδια στιγμή όμως υπάρχουν λόγοι που μας επιτρέπουν να πούμε ότι η ανάπτυξη προς αυτή την κατεύθυνση [προς τον κομμουνισμό] πραγματοποιούνταν, πραγματοποιείται και θα πραγματοποιείται. Οι λόγοι αυτοί γίνονται ορατοί στην περίπτωση που θα εξετάσουμε ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας.

Και στην ιστορία της ανάπτυξης της ανθρωπότητας, αν πάρουμε *όλη* την ιστορία της ανθρωπότητας *στο σύνολό της*, διακρίνονται οι νομοτέλειες της ανάπτυξης που την διέπουν, οι οποίες [νομοτέλειες] μαρτυρούν ότι το επόμενο στάδιο ανάπτυξης της ανθρωπότητας (αν η ανθρωπότητα δεν καταστραφεί, πράγμα που είναι πιθανό να συμβεί με έναν παγκόσμιο πόλεμο, είτε λόγω της οικολογικής κρίσης) είναι ο κομμουνισμός, και η έλευση του είναι σ' αυτή την περίπτωση απλώς αναπόφευκτη.

Το θέμα είναι ότι η ανάπτυξη της ανθρωπότητας είναι νομοτελής και ελικοειδούς μορφής. Τώρα βρισκόμαστε στο τελευταίο τμήμα μιας μεγάλης σπείρας της έλικας που διαγράφει η παρελθούσα ιστορία της ανθρωπότητας. Αυτό μπορεί να καταστεί σαφές και εξετάζοντας τη διαδικασία ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, και τη διαδικασία ανάπτυξης των σχέσεων παραγωγής. Επίσης μπορεί να διασαφηνισθεί και με τις αλλαγές άλλων κοινωνικών σχέσεων, με τις αλλαγές του ανθρώπου, με τις αλλαγές σε όλες τις σφαίρες της ζωής της κοινωνίας. Ας πάρουμε π.χ. τις παραγωγικές δυνάμεις. Επειδή είναι αδύνατο να περιγράψουμε όλη αυτή την διαδικασία λεπτομερώς σε μια σύντομη συζήτηση, εδώ μπορούμε μόνο να επικαλεστούμε μερικά γνωρίσματα αυτής της διαδικασίας. Και συγκεκριμένα η ανάπτυξη της ανθρωπότητας ξεκινά από τα *μη επεξεργασμένα* μέσα εργασίας που έχουν βρεθεί *έτοιμα* στη φύση και χρησιμοποιούνται *συλλογικά*. Η ανθρωπότητα περνούσε από την οικονομία που χρησιμοποιούσε προϊόντα δεδομένα από την ίδια τη φύση, δηλαδή από τη συλλεκτική οικονομία, προς την καθ' εαυτό παραγωγή. Στην περίοδο της συλλεκτικής οικονομίας η ανθρωπότητα βρισκόταν στο στάδιο της επιβίωσης, δηλαδή οι άνθρωποι προσπαθούσαν απλώς βιολογικά να επιζήσουν, να διασφαλίσουν για τον εαυτό τους ένα ελάχιστο βιολογικό όριο. Στο βαθμό που αναπτυσσόταν η οικονομία, εξασφαλίσθηκε το βιολογικά απαραίτητο (ελάχιστο) επίπεδο και εμφανίσθηκαν οι δυνατότητες προσπορισμού αποθεμάτων. Αυτό επιτεύχθηκε με τη μετάβαση στην καθ' εαυτό παραγωγή.

Κατά τα πρώτα στάδια οι άνθρωποι χρησιμοποιούν βασικά τις δυνάμεις της φύσης. Και εάν συνενώνονται, η συνένωσή τους αυτή επιτυγχάνεται με τις δυνάμεις της φύσης. Φερ' ειπείν, οι πρώτοι πληθυσμοί εμφανίσθηκαν κοντά σε ποταμούς, όπου οι άνθρωποι συνενώνονταν από την αναγκαιότητα να δαμάσουν τις δυνάμεις του ποταμού, το στοιχείο του νερού. Σε ακόμα πιο πρωτόγονες μορφές

συνενώνονταν από την ανάγκη βιολογικής επιβίωσης. Κατά τη διάρκεια μιας ολόκληρης σειράς περιόδων, κύρια μέσα παραγωγής ήταν τα χειροκίνητα μέσα εργασίας. Αυτά τα εργαλεία οροθετούν (καθορίζουν) σε τελευταία ανάλυση (και όχι άμεσα) την ύπαρξη σχέσεων ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Όμως στη διαδικασία της παραγωγής «ανέκυψαν» σταδιακά εργαλεία εργασίας, μέσα παραγωγής, τα οποία έχουν κοινωνικό χαρακτήρα. Δηλαδή η ανάπτυξη προχώρησε κατά κάποιο τρόπο ελικοειδώς: από τα *κοινωνικά* ενεργοποιούμενα μέσα (αρχικά ούτε καν παραγωγής αλλά προσπορισμού, συλλογής), τα χρησιμοποιούμενα κοινωνικά λόγω της φυσικής αναγκαιότητας, προς την παραγωγή που βασίζεται στα χειροκίνητα, *ατομικά* ενεργοποιούμενα εργαλεία εργασίας, και μετά *εκ νέου στην κοινωνική* παραγωγή, τώρα όμως στη βάση *τεχνητά* δημιουργημένων συνθηκών και εργαλείων εργασίας, ο κοινωνικός χαρακτήρας των οποίων είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης της κοινωνίας. Και αυτό σε τελευταία ανάλυση παρέχει τη δυνατότητα συνένωσης *ολόκληρης* της ανθρωπότητας σε μια ριζικά *νέα βάση*, διαφορετική από αυτή των αρχικών σταδίων ανάπτυξης της ανθρώπινης ιστορίας, καθώς επίσης και στη βάση της συνειδητής κυριαρχίας επί των συνθηκών ύπαρξης στον πλανήτη μας. Και μάλιστα, λόγω της κυριαρχίας των ανθρώπων επί των συνθηκών της ύπαρξής τους στη Γη, εμφανίσθηκε η δυνατότητα αυτοκαταστροφής της ανθρωπότητας, δηλαδή ωρίμασε επίσης και η αντίστροφη (η αρνητική) πλευρά της ισχύος των ανθρώπων. Ακριβώς επειδή επιτυγχάνουν αυτό το επίπεδο, έχουν να λύσουν το δίλημμα: είτε θα ζήσουν είτε θα θέσουν τέρμα στη ζωή τους με την αυτοκτονία. Δηλαδή εδώ θα έχουμε να κάνουμε κατά κάποιο τρόπο με μια σπείρα της έλικας. Όπως είναι γνωστό, όμως, η διαλεκτική ελικοειδής κίνηση συνιστά κατά κάποιο τρόπο επιστροφή. Εδώ έχουμε επιστροφή στην κοινωνική παραγωγή, όμως σε μια κοινωνική παραγωγή που δεν βασίζεται στην προηγούμενη φυσική βάση, αλλά σε μια κοινωνική παραγωγή σε ανθρώπινη βάση, με την απόκτηση αυτών που έχουν ήδη επιτευχθεί κατά την περίοδο που υπερτερούσε η χειρωνακτική παραγωγή.

Η ελικοειδής μορφή ανάπτυξης παρατηρείται και στη διαδικασία της ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων. Στο αφετηριακό σημείο έχουμε ανθρώπους κυρίως ταυτισμένους με τη φύση. Συλλεκτική οικονομία είναι η οικονομία στην οποία οι άνθρωποι μόλις άρχισαν να διαχωρίζονται από τη φύση, όμως, λόγω των παραπάνω διαδικα-

σιών δεν διαχωρίστηκαν ακόμα από αυτήν. Το επόμενο στάδιο είναι η περίοδος των ταξικών κοινωνιών με την κυριαρχία της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Οι άνθρωποι αποκόπτονται από τη φύση και η αποκοπή τους αυτή παίρνει τον χαρακτήρα της ρήξης με τη φύση. Οι άνθρωποι αρχίζουν να αντιμετωπίζουν τη φύση μόνον ως μέσο. Προηγουμένως ήταν βασικά ενιαίοι με τη φύση. Η φύση ήταν γι' αυτούς και μέσο και σκοπός ταυτόχρονα. Στη συνέχεια αρχίζουν να αντιμετωπίζουν τη φύση μόνον από την άποψη του οφέλους για τον εαυτό τους. Στο επόμενο στάδιο, όταν κυριεύουν τις δυνάμεις της φύσης και διαπιστώνουν ότι, κατά κάποιο τρόπο, η φύση «εκδικείται» όταν την αντιμετωπίζουν σαν μέσο (εκδικείται με την απειλή της οικολογικής κρίσης, εκδικείται με την απειλή του θανάτου, όμως όχι πλέον με το θάνατο ενός ξεχωριστού ανθρώπου, αλλά ολόκληρου του ανθρωπίνου γένους), η ανθρωπότητα θέλοντας και μη πρέπει να περάσει σε μια άλλη σχέση προς τη φύση για να μην αυτοκαταστραφεί. Διαμορφώνεται η αναγκαιότητα [κατά κάποιο τρόπο] επιστροφής στην ενότητα με τη φύση, όμως σε μια ενότητα, η οποία περικλείει πλέον τη διαφορά από τη φύση. Φυσικά, η ανθρωπότητα θα επιδιώκει την επίτευξη των στόχων της και σ' αυτό το στάδιο, όμως στα πλαίσια της ενότητας με τη φύση, στα πλαίσια της διατήρησης της φύσης. Και το κύριο για την επιβίωση της ανθρωπότητας γίνεται η διατήρηση της φύσης. Και μόνο προστατεύοντας τη φύση η ανθρωπότητα θα μπορέσει να προστατέψει και να διατηρήσει τον εαυτό της. Δηλαδή εδώ έχουμε να κάνουμε με μια σπείρα της έλικας.

Ουσιαστικά, περάσαμε από την άμεση ενότητα με τη φύση στη ρήξη με τη φύση, στην αρπακτική (ληστρική) σχέση προς τη φύση, που χαρακτηρίζει την κοινωνία της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Η αρπακτική σχέση φτάνει στο έπακρό της στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία, στην περίοδο της κυριαρχίας των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων. Στο βαθμό που δημιουργούνται στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία προϋποθέσεις για την νέα κοινωνία, για τη συνένωση της ανθρωπότητας, φυσικά ανακύπτουν προϋποθέσεις και αυξάνονται οι δυνατότητες για την υπέρβαση της οικολογικής κρίσης. Οι προϋποθέσεις για τη συνένωση της ανθρωπότητας ανακύπτουν αδιαμφισβήτητα ήδη στα σπλάχνα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας: αναπτύσσεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της ολοένα και μεγαλύτερης παραγωγής. Η ανάπτυξη του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγής επί κεφαλαιοκρατίας εκδηλώνεται συγκεκριμένα με τη μετάβαση από τον ελεύ-

θερο ανταγωνισμό στο μονοπώλιο. Το μονοπώλιο αποτελεί αφ' ενός μεν, ένα βήμα προς τα εμπρός στο δρόμο της δημιουργίας προϋποθέσεων για τη συνένωση της ανθρωπότητας, και συνεπώς στο δρόμο για την υπέρβαση της κατ' εξοχήν εργαλειακής σχέσης προς τη φύση. Αφ' ετέρου δε, μεγεθύνει την ισχύ της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, οξύνει έντονα τις αντιφάσεις μεταξύ ανθρώπου και φύσης, ενισχύει την αρπακτική σχέση προς τη φύση. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι ανίκανος να διευθετήσει θεμελιωδώς τις αντιφάσεις μεταξύ ανθρώπου και φύσης, εφ' όσον διατηρεί την ιδιωτική ιδιοκτησία, [δηλαδή] διατηρεί γνωρίσματα του προγενέστερου σταδίου, του δεύτερου τμήματος της σπείρας της έλικας της πρώτης άρνησης. Διατηρεί αυτά τα αρνητικά γνωρίσματα, αν και σταδιακά περνά στο τελευταίο στάδιο της σπείρας της έλικας, όπου οι αντιφάσεις αυτές λύνονται.

Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία παρά το μονοπωλιακό χαρακτήρα της παραγωγής διατηρείται η ιδιωτική ιδιοκτησία, δηλαδή ο ιδιωτικός χαρακτήρας της παραγωγής. Βλέπετε ο κομμουνισμός διαφέρει από την κεφαλαιοκρατία προπαντός κατά το ότι επί κομμουνισμού εγκαθιδρύεται η κυριαρχία του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγής, ενώ επί κεφαλαιοκρατίας κυριαρχεί ο ιδιωτικός χαρακτήρας της παραγωγής. Και η κεφαλαιοκρατία είναι το τελευταίο στάδιο της πρώτης άρνησης, ας πούμε, της «μέσης» της «σπείρας» [της έλικας που διαγράφει η ιστορία της ανθρωπότητας].

Η ελικοειδής κίνηση μπορεί να ιχνηλατηθεί και στον τομέα της ιδεολογίας και σε διάφορες μορφές της κοινωνικής συνείδησης. Η κίνηση αυτή μπορεί να ιχνηλατηθεί και στη δομή της παραγωγής. Δηλαδή, μπορούμε να πούμε, ότι αυτή η σπειροειδής κίνηση διέπει ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας, όλες τις σφαίρες της ζωής της κοινωνίας. Τώρα απλώς δεν μπορώ να αναφερθώ στο ζήτημα. Έφερα μόνο δύο παραδείγματα. Εκτενέστερα προσπάθησα να μιλήσω για αυτό το ζήτημα στις εργασίες μου.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, από την άποψη της ανάπτυξης ολόκληρης της ιστορίας της ανθρωπότητας, ο κομμουνισμός είναι καθ' όλα αναπόφευκτος. Πρόκειται όμως για μια διαδικασία που πραγματοποιείται μέσα από μία μακροχρόνια πορεία, παρά τις περί του αντιθέτου [υπεραισιόδοξες] αντιλήψεις του παρελθόντος. Κατά το παρελθόν, *οι μαρξιστές και οι κομμουνιστές διαφόρων κομμάτων, αντιλαμβάνονταν τη μετάβαση στον κομμουνισμό [απλώς] ως μετάβαση από την κεφαλαιοκρατία στον κομμουνισμό.*

Ωστόσο, η μετάβαση στον κομμουνισμό είναι η μετάβαση *από ολόκληρη* την προγενέστερη ιστορία σ' ένα *νέο τύπο* ιστορίας. Πρέπει να εξετάζεται δηλαδή ο κομμουνισμός στα πλαίσια της παγκόσμιας ιστορίας και όχι στα πλαίσια της μετάβασης από έναν σχηματισμό σ' έναν άλλο. Ειδάλλως, δεν θα κατανοήσουμε το πότε [σε ποιες προθέσεις] συμβαίνει αυτή η μετάβαση, δεν θα κατανοήσουμε τα βάθη της συντελούμενης καμπής, δεν θα κατανοήσουμε τι είναι αυτό που χρειάζεται να μετασχηματίσει η ανθρωπότητα, τι θα πρέπει να απορρίψει, τι να αλλάξει. Στην πραγματικότητα *οι μετασχηματισμοί είναι κατά πολύ βαθύτεροι από την απλή απόρριψη κάποιων γνωρισμάτων της κεφαλαιοκρατικής ζωής.*

Εάν εξετάζουμε τη μετάβαση στον κομμουνισμό ως μετάβαση από ολόκληρη την προγενέστερη ιστορία, πρέπει ταυτόχρονα να επισημάνουμε τα εξής: 1) *η χρονική διάρκεια αυτής της μετάβασης πρέπει να είναι μεγαλύτερη* απ' ό,τι θα ήταν εάν εξετάζαμε αυτή τη μετάβαση σαν μετάβαση από την κεφαλαιοκρατία στον κομμουνισμό, 2) *η μετάβαση αυτή είναι κοσμοϊστορική και στα πλαίσια αυτής της παγκόσμιας ιστορικής διαδικασίας* είναι που χρειάζεται να εξετάζεται αυτή η μετάβαση. Γι' αυτό, η μετάβαση αυτή δεν πρέπει να εξετάζεται μόνο από τη σκοπιά της ΕΣΣΔ, είτε της ΓΛΔ είτε της Ουγγαρίας.

Πρέπει δηλαδή να αντιμετωπίζουμε αυτό το ζήτημα με ριζικά διαφορετικό τρόπο. *Αν το προσεγγίζουμε από τη σκοπιά μιας μόνο χώρας, θέτουμε μόνοι μας τον εαυτό μας σε μια αδιέξοδη κατάσταση, δεν βλέπουμε πέρα από τη μύτη μας.* Βλέπουμε μόνο αυτό που συμβαίνει σήμερα. Το μέγιστο που μπορούμε να δούμε είναι μερικά χρόνια μπροστά. Γι' αυτό και σ' αυτήν την περίπτωση, για τους ανθρώπους που έχουν περιορισμένη οπτική, γι' αυτούς τους ανθρώπους, η διάλυση του σοσιαλιστικού συστήματος (και πρέπει να πούμε ότι πράγματι γίνεται διάλυση) είναι μια διάλυση άπαξ και διαπαντός, είναι ο τελειωτικός θάνατος του κομμουνισμού. Και αυτή η οπτική συμπίπτει με την οπτική φερ' ειπείν του ανθρώπου, «του δρόμου», του «ανθρώπου του όχλου», ο οποίος κατά κανόνα δεν είναι ικανός, αλλά ούτε και θέλει να δει πέρα από τα πρόσκαιρα συμφέροντά του της κάθε στιγμής. Δηλαδή, από την άποψη εκείνου που ο Μαρξ αποκαλούσε αγοραίο άνθρωπο και Φιλισταίο, η διάλυση αυτή είναι οριστική και αμετάκλητη. Ακριβώς το περιβάλλον αυτών των ανθρώπων είναι ο χώρος προέλευσης των απογοητευμένων. Το περιβάλλον αυτό συμπεριλαμβάνει και μέρος των κομμουνιστών και μαρξιστών. Γι' αυτό

και όπως είναι φυσικό, εφ' όσον δεν υπάρχει μια προοπτική θεώρηση της ιστορίας, *τα κομμουνιστικά κόμματα έχασαν το σκοπό του κινήματος και διαλύονται*. Αυτό είναι αναπόφευκτο όσο τα κομμουνιστικά κόμματα δεν θα βλέπουν τους στόχους του κινήματος, όσο δεν βλέπουν το πραγματοποιήσιμο αυτών των στόχων. Αυτή η διαλυτική διαδικασία κατά τα φαινόμενα θα συνεχίζεται για κάποιο διάστημα. Όμως και αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί επ' άπειρον.

Έχει τους νόμους της η ιστορία και εφ' όσον αυτοί οι νόμοι άνοιγαν το δρόμο τους στη διάρκεια χιλιετιών, αυτό σημαίνει ότι θα συνεχίσουν να δουλεύουν στην ίδια κατεύθυνση. Στη δεδομένη περίπτωση δεν γίνεται λόγος για κάποιες υποκειμενικές επιθυμίες, για την πίστη τέλος πάντων κάποιου ανθρώπου στον κομμουνισμό. Εδώ μιλάμε για το γεγονός ότι υπάρχουν νομοτέλειες, στις οποίες μπορούμε να στηριζόμαστε. Φυσικά η πίστη είναι σημαντική, δεν είναι όμως το κυριότερο. *Αν κάποιος άνθρωπος απλώς πιστεύει στον κομμουνισμό, τότε πρόκειται για πιστό, για θρησκευόμενο άνθρωπο*. Έχουμε τότε ένα συνδυασμό της θρησκείας με τον κομμουνισμό. *Ο κομμουνισμός θεμελιώνεται στις γνώσεις, στην επιστήμη*. Και για να παραμένει κομμουνισμός, πρέπει να θεμελιώνεται στην επιστήμη και στη γνώση.

Οποιαδήποτε αντεπανάσταση διευθετεί κάποια αναγκαιά σε ορισμένη στιγμή της κοινωνίας προβλήματα. Το όλο όμως θέμα έγκειται στο τι είναι εδώ το κύριο, τι καθορίζει τον χαρακτήρα της εκτυλισσόμενης διαδικασίας. Γιατί έγινε η αντεπανάσταση μετά την γαλλική επανάσταση; Διότι η Μεγάλη γαλλική επανάσταση δεν ανταποκρινόταν πλήρως στις γενόμενες αστικές σχέσεις. Ενώ οι θερμιδωριανοί που ήλθαν μετά τη γαλλική επανάσταση ανταποκρίνονταν περισσότερο σε κάποιες τάσεις και συνάμα η όλη τροπή των πραγμάτων ήταν ταυτόχρονα αντεπανάσταση.

Κατά τον ίδιο τρόπο συμβαίνει και τώρα. Γιατί οι αντεπαναστάτες κατάφεραν να προσελκύσουν τον κόσμο; Δεν κατάφεραν να προσελκύσουν το λαό απλώς γιατί τον εξαπάτησαν, αλλά και επειδή υπήρχαν ορισμένα ανεπίλυτα προβλήματα τα οποία απαιτούσαν τη λύση τους. Υπήρχαν κάποιες περίπλοκες και αντιφατικές κοινωνικές ανάγκες που απαιτούσαν ικανοποίηση. Η μη ικανοποίηση αυτών των αναγκών είναι που γεννούσε αυτά τα προβλήματα. Ωστόσο, το θέμα είναι: πώς λύνονται τα προβλήματα, μέσα από ποιους δρόμους; Οι

αντεπαναστάσεις δεν ανακλύπτουν εν κενώ. Πρόκειται για αντιφατικές διαδικασίες όπως άλλωστε και οι επαναστάσεις. Εδώ όμως πρέπει να διακρίνουμε αυτό που είναι το βασικό, το κύριο, το ενδότερο σ' αυτή τη διαδικασία και το κυρίαρχο από την άποψη της ιστορικής προοπτικής. Και από την άποψη της ιστορικής προοπτικής το κυρίαρχο είναι προπαντός και κατά κύριο λόγο η αντεπανάσταση. Ναι, έπρεπε να μπει φραγμός μεταξύ άλλων στην αυθαιρεσία της γραφειοκρατίας. Όχι όμως διαμέσου της αυθαιρεσίας των αισχροκερδών μαυραγοριτών.

Μια τραγωδία είναι αισιόδοξη όταν υπάρχει σκοπός, όταν πιστεύεις ότι ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, αν όχι από εσένα από άλλους ομοϊδεάτες σου. Παράδειγμα απαισιόδοξης τραγωδίας είναι τα όσα συμβαίνουν τώρα, που αμαύρωσαν και συνεχίζουν να αμαυρώνουν το παρελθόν της χώρας μας μετά το 1917, [παρουσιάζοντάς το] μ' ένα κατάμαυρο χρώμα, σήμερα που έχασαν τον υψηλό, κοινωνικής σημασίας στόχο [που είχαμε], διότι κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο όσο παραμένει [κανείς] στη στάση απόρριψης του κομμουνισμού. Φυσικά, πιθανόν και κατά το παρελθόν [οι ιθύνοντες] να μην είχαν υψηλό σκοπό, όμως αυτό είναι πλέον άλλο ζήτημα.

Η κατάσταση στη χώρα ήταν πολύπλοκη. Όπως και να το κάνουμε, οι «τέως» είναι εκατομμύρια άνθρωποι. Και μόνο η τάξη των κουλάκων δεν περιοριζόταν στο ένα εκατομμύριο. Όλοι αυτοί κάθε άλλο παρά εξαφανίστηκαν. Ακόμα και αν τους στέρψαν μετεπαναστατικά κάποια περιουσία, οι άνθρωποι αυτοί δεν εξαφανίστηκαν, οι άνθρωποι παρέμειναν ... Σε τι είδους παραδόσεις θα διαπαιδαγωγούνταν τα παιδιά μιας τέτοιας οικογένειας, αν υπήρχαν λίγο πολύ κανονικές σχέσεις στην οικογένεια; ... Τάσσομαι υπέρ της ταξικής πάλης, άσχετα με το πως την ερμηνεύουν τώρα. Παρ' όλ' αυτά, η ταξική πάλη δεν εξαφανίστηκε. Βλέπουμε τώρα ποιοι είναι στην εξουσία και τι κάνουν. Πρέπει κανείς να εθελουφλεί, να είναι αδαής ή εξαπατημένος για να μη βλέπει ότι στην εξουσία βρίσκονται δυνάμεις που αντιστρατεύονται τα συμφέροντα της πλειονότητας του λαού.

Ιδιαίτερα στη δεκαετία του 70, η συμμετοχή στις διαδηλώσεις έγινε φορμαλιστική. Οι άνθρωποι δεν ήθελαν τότε να συμμετέχουν στις διαδηλώσεις και τους υποχρέωναν. Οι προπολεμικές διαδηλώσεις απέχουν από αυτές της δεκαετίας του 1970 όσο ο ουρανός από τη γη. ... Η αλήθεια είναι ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 άρχισε μια βαθμιαία πτώση που κατέληξε σε πλήρη κατάπτωση στη δεκαετία του 1980.

Βλέπετε αυτές οι διώξεις αντιμετωπίζονταν με διάφορους τρόπους. *Οι κομμουνιστές που επέστρεφαν μετά από τις διώξεις στο σπίτι τους παρέμεναν πιστοί στις πεποιθήσεις τους.* Και γνωρίζω τέτοιες περιπτώσεις. Είχαν κομμουνιστικές, σοσιαλιστικές πεποιθήσεις... Ενώ όσοι δεν βρίσκονταν εκεί, φερ' ειπείν τα παιδιά κάποιων που δεν επέστρεφαν, που δεν επικοινωνήσαν με τα παιδιά τους, αυτοί οι άνθρωποι είχαν έντονα αντισοσιαλιστικές και έντονα αντικομμουνιστικές διαθέσεις.

Ευνοϊκότερες συνθήκες (για τη θεωρία) δημιουργήθηκαν μετά την έκδοση της απόφασης για την προσωπολατρία το 1956. Η επίδραση αυτής της απόφασης εκδηλωνόταν με το γεγονός ότι αν κατά το παρελθόν η φιλοσοφία ήταν βασικά προπαγανδιστικού χαρακτήρα, από τη δεύτερη πενταετία της δεκαετίας του 1950-1960 άρχισαν να στοχάζονται περισσότερο μερικά προβλήματα.

Η αλήθεια είναι ότι η κριτική της προσωπολατρίας του Ι. Στάλιν αφ' ενός μεν έπαιξε θετικό ρόλο, αφ' ετέρου δε αρνητικό. Κατά τη γνώμη μου, όλες οι ιδεολογικές αλλαγές δεν πρέπει να πραγματοποιούνται όπως πραγματοποιήθηκαν τότε. Και αυτό, διότι πραγματοποιήθηκαν -κατά τη γνώμη μου- υπό την επίδραση των εγωιστικών αδαών αντιλήψεων του Ν. Χρυστσόφ. Οι αλλαγές αυτές έπεσαν αμέσως χωρίς προετοιμασία στους ανθρώπους και είχαν κυρίως καταστροφικές συνέπειες. Ήταν μια μικρογραφία της πραγματοποιούμενης σήμερα «κατεδάφισης». Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στα μέσα της δεκαετίας του 1960-1970 να διαμορφωθεί στους φοιτητές μια μηδενιστική στάση προς την υπάρχουσα πραγματικότητα και σε κάποιο βαθμό προς τη μαρξιστική φιλοσοφία. Κατ' αυτό τον τρόπο ανέκυψε ο μηδενισμός.

Η διαδικασία της κριτικής της προσωπολατρίας του Ι. Στάλιν πραγματοποιούνταν σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητα, δοκιμάζοντας την επίδραση της ιδιοτέλειας και για να λέμε τα πράγματα με το όνομά τους, της άγνοιας των αδαών υψηλά ιστάμενων, συμπεριλαμβανομένων και των Ν. Χρουστσόφ και Λ. Μπρέζνιεφ. Είχε ουσιαστικά αρνητικά επακόλουθα μαζί με μερικές θετικές στιγμές. Εδώ τέθηκαν τα θεμέλια για τη μετέπειτα τροπή των πραγμάτων.

Η ιδιοτέλεια και η άγνοια του Ν. Χρουστσόφ δεν εκδηλώνονται μόνο στην κριτική της προσωπολατρίας του Ι. Στάλιν. Αυτό εκδηλωνόταν φερ' ειπείν στην προσπάθεια αλλαγής κατά ορισμένο τρόπο της οικονομικής πολιτικής. Βλέπετε, ο κάθε νέος κυβερνήτης μας προσπαθεί να αλλάξει την οικονομική πολιτική, ώστε να αφήσει το όνομά του στην ιστορία. Σε αντιδιαστολή και σε αντίθεση με την οικονομική πολιτική του Ι. Στάλιν, άρχισαν να αναζητούν το περιεχόμενο της νέας πολιτικής στα έργα αστών οικονομολόγων. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ανέτρεξαν στην αστική πολιτική οικονομία και ακριβώς σε αυτή προσπαθούσαν να βρουν απαντήσεις για το τι πρέπει να κάνουν. Τίποτε άλλο δεν γνώριζαν και ήταν ανίκανοι για οτιδήποτε άλλο εκτός από τη χρήση δάνειων λύσεων από τις ήδη διαθέσιμες. Σε συνθήκες δογματοποιημένης νόησης, οι τσανακογλύφτες του Ν. Χρουστσόφ, εφ' όσον απέρριψαν την οικονομική πολιτική που εφάρμοζε ο Ι. Στάλιν, δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτε άλλο εκτός από το να δανεισθούν ιδέες αστών οικονομολόγων. Από εδώ ξεκίνησε η ολοένα ενισχυόμενη με τον καιρό επίδραση της αστικής πολιτικής οικονομίας. Και ο Β. Λεόντιεφ² επισημαίνει το γεγονός της χρήσης δανείων από την αστική πολιτική οικονομία ιδεών από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Ταυτόχρονα, διαμορφωνόταν ευνοϊκότερο κλίμα για την ενασχόληση ακριβώς με θεμελιώδη προβλήματα, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο στην περίοδο της προσωπολατρίας. Μόνον ένας μπορούσε τότε να ασχολείται με θεμελιώδη προβλήματα: ο

2. Πρόκειται για τον (γνωστό ως Αμερικανό) Ρώσο οικονομολόγο Βασίλι Λεόντιεφ (γεν. 1906), ο οποίος μετανάστευσε το 1931 στις ΗΠΑ και καθιερώθηκε ως "θεμελιωτής" της μεθόδου οικονομικής ανάλυσης "input- output", μιας και με αυτήν έγινε διάσημος μετά τη φυγή του στη Δύση. Ωστόσο, η εν λόγω μέθοδος είχε εκπονηθεί από σοβιετικούς οικονομολόγους υπό τον Π. Ι. Ποπόφ στο διάστημα 1924-1928. – σ.τ.μ.

Ι. Β. Στάλιν. Εκείνος έδινε οδηγίες και όλοι οι υπόλοιποι έπρεπε να τις αποδέχονται και να τις εκτελούν.

Η κομμουνιστική κοινωνία δεν είναι ούτε ολοκληρωτισμός ούτε απόλυτος ατομικισμός, ούτε απόλυτη ελευθερία ούτε απόλυτη αυθαιρεσία. *Ο ολοκληρωτισμός ως έννοια αντανακλά μόνο τη μορφή και όχι το περιεχόμενο του φαινομένου.* Ολοκληρωτισμός μπορεί να υπάρξει στη δουλοκτητική κοινωνία, μπορεί να υπάρξει επί φεουδαρχίας και επί κεφαλαιοκρατίας... Ο ολοκληρωτισμός προσιδιάζει και στον κομμουνισμό του στρατώνα, δηλαδή στον κομμουνισμό εκείνο τον οποίο ο Κ. Μαρξ θεωρούσε μικροαστικό. Ο ολοκληρωτισμός είναι μια μορφή, η οποία πρέπει πάντοτε να εξετάζεται σε συνδυασμό με το περιεχόμενο, επειδή, σε συνάρτηση με το περιεχόμενο που παίρνει, οι συνέπειες του ολοκληρωτισμού και η επίδρασή του σ' αυτούς που ζουν υπό το καθεστώς του μπορεί να είναι οι πιο διαφορετικές. Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των επακόλουθων του δουλοκτητικού ολοκληρωτισμού και του ολοκληρωτισμού φασιστικού τύπου. Αυτά τα είδη ολοκληρωτισμού υπάρχουν σε διαφορετικές εποχές και γεννώνται από διαφορετικές συνθήκες. Πρόκειται για διαφορετικές διαδικασίες. Ο ολοκληρωτισμός συνιστά μόνο την εξωτερική ομοιότητά τους.

Γι' αυτό, *όλες οι συζητήσεις που περιορίζονται μόνο ή κατά κύριο λόγο, στον ολοκληρωτισμό είναι ανεπαρκείς.* Ευνουχίζουν όλη τη διαδικασία από το περιεχόμενό της και γι' αυτό οδηγούν την έρευνα σε αδιέξοδο. Η μορφή πρέπει να εξετάζεται στην ενότητά της με το περιεχόμενο. Ειδάλλως μπορεί να ταυτίζονται ουσιαστικά εκ θεμελίων διαφορετικά πράγματα. Φυσικά, ο ολοκληρωτισμός είναι απαράδεκτος, αν και σε μερικές ιστορικές συνθήκες είναι αναπόφευκτος. Μπορεί να τον αντιμετωπίσουμε ως κάτι το αρνητικό, όμως σε μερικές ιστορικές συνθήκες μπορεί να αποβεί αναπόφευκτος. Αν φερ' ειπείν σε πολεμική περίοδο χρειάζεται να επιστρατευθούν όλες οι δυνάμεις κάποιας χώρας, ανακύπτει ολοκληρωτισμός. Μπορεί οι άνθρωποι να υποτάσσονται οικειοθελώς, πλην όμως, υποτάσσονται σε μια ορισμένη ολοκληρωτική δομή. Και σ' αυτή τη δομή είναι υποχρεωμένοι να ενεργούν αυστηρά καταναγκαστικά. Συνολικά, αν μιλήσουμε αφηρημένα, η σχέση μας προς τον ολοκληρωτισμό δεν μπορεί να μην είναι αρνητική. Αν όμως εξετάσουμε τον ολοκληρω-

τισμό σε συνδυασμό με το περιεχόμενό του, υπάρχει και υποχρεωτικός ολοκληρωτισμός, απαραίτητος και για τους ανθρώπους που δεινοπαθούν από αυτόν. Όμως, πρέπει κατ' αρχήν, ως ιδεώδες να απαλλασσόμαστε από αυτόν, πρέπει να τον αντιπαλεύουμε μόλις μας παρουσιάζεται η δυνατότητα.

Ο κομμουνισμός, για τον οποίο έγραφαν οι Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς, ως σκοπός του κομμουνιστικού κινήματος δεν είναι ούτε ο κομμουνισμός του στρατώνα ούτε ο ολοκληρωτικός κομμουνισμός. *Ο ολοκληρωτικός κομμουνισμός του στρατώνα είναι ως προς τη φύση του μικροαστικός...* ακόμα και αν έχουμε να κάνουμε με ένα κομμουνισμό του στρατώνα, και αυτός ακόμα ο κομμουνισμός του στρατώνα, έστω και αν είναι μικροαστικός ως προς τη φύση του, είναι παρ' όλ' αυτά ορισμένο στάδιο εμφάνισης της νέας κοινωνίας. Αυτό [που λέω] μπορεί και να φανεί αποκρουστικό: αυτός ο κομμουνισμός του στρατώνα, ο ολοκληρωτισμός κ.λπ. [αποκαλείται αίφνης] νέα κοινωνία. Όμως και αυτό το ζήτημα απαιτεί διαλεκτική προσέγγιση. Πρόκειται για μια αντιφατική κοινωνία. Αν πάρουμε π.χ. το έμβρυο του ανθρώπου, [θα δούμε ότι] σε μια ορισμένη φάση ανάπτυξής του έχει βραγχιακές σχισμές. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι, αν το δούμε σ' αυτό το επίπεδο της ανάπτυξης, θα πρέπει να αποφανθούμε ότι ποτέ δεν πρόκειται να γίνει άνθρωπος. Μπορούν φυσικά κάποιοι να διακόψουν και να απορρίψουν την ύπαρξη του ανθρώπινου εμβρύου βλέποντας ότι [σε αντιδιαστολή με όσα πίστευαν] έχει βραγχιακές σχισμές. Το ίδιο συμβαίνει και με τον κομμουνισμό του στρατώνα. Πρόκειται για μια μετάβαση στη νέα κοινωνία, αν και έχει [τις δικές της] «βραγχιακές σχισμές», δηλαδή γνωρίσματα μιας κατά πολύ χαμηλότερης [του ανεπτυγμένου κομμουνισμού] βαθμίδας ανάπτυξης της κοινωνίας.

Το νέο στάδιο, κατά τη γνώμη μου, έχει πλέον εμφανισθεί. Μπορεί να εμφανίσθηκε με «βραγχιακές σχισμές», παρ' όλ' αυτά όμως εμφανίσθηκε και το γεγονός αυτό μας δίνει σε κάποιο βαθμό τη δυνατότητα για πρόγνωση. Για μια πρόγνωση ακριβέστερη και μεγαλύτερης εμπέλειας από αυτή που είχε επιτευχθεί τον καιρό του Μαρξ, λαμβάνοντας φυσικά υπ' όψιν και τις όποιες «βραγχιακές σχισμές». Γι' αυτό δεν μπορεί να ειπωθεί ότι το αντικείμενο [η ώριμη κοινωνία] απουσιάζει παντελώς. Το αντικείμενο σε κάποιο βαθμό υπάρχει, και μάλιστα σε μορφή πιο ανεπτυγμένη απ' αυτήν που είχε τον καιρό του Μαρξ. Στον καιρό του υπήρχαν ήδη ορισμένες προϋποθέσεις αυτού του αντικείμενου [της ώριμης, της κομμουνιστικής κοινωνίας]. Έτσι ώστε από

τότε κιάλας μπορούσε να γίνεται λόγος γι' αυτό και από αυτή την οπτική να ερευνάται η κοινωνία. Γι' αυτό και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στον Μαρξ συγκροτούνται ορισμένες αντιλήψεις για την κομμουνιστική κοινωνία, οι οποίες έχουν ποιοτικά διαφορετικό περιεχόμενο από τις θεωρίες και τις διδασκαλίες, οι οποίες ανέκλυπταν τότε που δεν υπήρχαν καθόλου αυτές οι προϋποθέσεις. Ωστόσο, εμείς έχουμε πλέον τη δυνατότητα να διαθέτουμε κάποια εμπειρία, καλή ή κακή, όμως εμπειρία. Και οι δυνατότητες της μεθόδου της νόησης παίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο που νοηματοδοτούμε την εμπειρία που αποκτήσαμε. Φυσικά, οι αντιλήψεις μας για την κοινωνία του μέλλοντος, ως προς μια σειρά σχέσεων, θα είναι υποθετικού χαρακτήρα. Παρ' όλ' αυτά, όμως, αν εξετάσουμε τη φυσικοϊστορική διαδικασία ανάπτυξης της επιστήμης σε συνδυασμό με το αντικείμενο, μπορούμε να προβλέψουμε τι είναι υποθετικό στις θέσεις μας, που υπάρχουν αδύνατα σημεία, τα οποία θα χρειασθεί στο μέλλον να διορθώσουμε, να συμπληρώσουμε, να αναπτύσσουμε, δηλαδή μπορούμε πλέον και να προβλέψουμε παραπέρα. Η γνώση της κομμουνιστικής κοινωνίας είναι επίσης μια διαδικασία, η οποία δεν ολοκληρώνεται με τα όσα γνωρίζουμε τώρα για την κομμουνιστική κοινωνία. Παρ' όλα αυτά, όμως, εφ' όσον έχουν ήδη διαμορφωθεί σε σημαντικό βαθμό οι προϋποθέσεις του κομμουνισμού σε κοσμοϊστορικό επίπεδο, υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες για την έρευνα αυτής της κοινωνίας.

Οι σοσιαλιστικές επαναστάσεις κατά κανόνα δεν μπορούν να ξεσπάσουν αρχικά στις ανεπτυγμένες χώρες. Πρωταρχικά πραγματοποιούνται σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, δηλαδή σε χώρες τις οποίες εκμεταλλεύονται οι πιο ανεπτυγμένες χώρες. Ωστόσο, στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες είναι λιγότερο ανεπτυγμένη η βιομηχανία, είναι λιγότερο ανεπτυγμένη συνολικά η παραγωγή, είναι λιγότερο ανεπτυγμένος ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής. Όπως βλέπουμε διαμορφώνεται μια αντιφατική κατάσταση: μπορεί μιν οι όροι για τη διεξαγωγή της σοσιαλιστικής επανάστασης να είναι ευνοϊκότεροι στις υπό εκμετάλλευση χώρες, όμως η παραγωγή είναι σ' αυτές λιγότερο ανεπτυγμένη από αυτή των εκμεταλλευτριών χωρών.

Σε συνθήκες κατά τις οποίες κυριαρχούν στον κόσμο οι ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες, η καταπίεση δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομία, αλλά επεκτείνεται στην ιδεολογία, τις στρατιωτικές

και τις πολιτικές σχέσεις. Γι' αυτό, μια λιγότερο ανεπτυγμένη χώρα τίθεται εξ αρχής σε λιγότερο ευνοϊκές συνθήκες.

Με αυτό συνδέεται το γεγονός ότι μετά τη νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης σ' αυτές τις χώρες η παλινόρθωση της κεφαλαιοκρατίας δεν είναι κάτι το απίθανο. Βλέπετε, εκεί οι εσωτερικές συνθήκες είναι χειρότερες απ' ό,τι στις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες. Κατ' αυτό τον τρόπο, εάν η καθυστέρηση δεν ξεπερνιέται έγκαιρα, αυξάνει η δυνατότητα παλινόρθωσης της κεφαλαιοκρατίας. Με αυτή την έννοια οι φόβοι του Λένιν για το θάνατο της χώρας στην περίπτωση που θα ήταν ανίκανη να ξεπεράσει τις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες στην παραγωγικότητα της εργασίας απέβησαν προφητικοί.

Εάν η οικονομική καθυστέρηση από τις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες δεν ξεπερνιέται αρκετά γρήγορα, τότε αναπόφευκτα [έρχεται η κεφαλαιοκρατική παλινόρθωση], κατά την έκφραση του Μαρξ «θα ξεκινήσει και πάλι η διένεξη για το αναγκαίο και θα έπρεπε να επιβληθούν εκ νέου όλα τα παλιά σκατά»³. Και μάλιστα η διαδικασία αυτή είναι φυσικά αντιφατική. Αφ' ενός μεν πραγματοποιείται η σοσιαλιστική επανάσταση, αναφύονται οι βλαστοί της νέας κοινωνίας (π.χ. το δικαίωμα για εργασία, η δωρεάν παιδεία, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κ.λπ.). Αφ' ετέρου, όμως, η οικονομική καθυστέρηση και η ακόμα μη επαρκής για τη νέα κοινωνία ανάπτυξη της παραγωγής, δημιουργούν όρους για την επιβολή «όλων των παλιών σκατών». Και όσο πιο καθυστερημένη είναι η χώρα τόσο πιθανότερο – τηρουμένων αμετάβλητων των υπολοίπων όρων – είναι να νικήσουν «όλα τα παλιά σκατά». Πολλά εξαρτώνται σ' αυτή την περίπτωση απ' τον υποκειμενικό παράγοντα, ο οποίος είναι επίσης αντιφατικός. Άλλος δρόμος για τη νέα κοινωνία δεν υπάρχει. Αυτός ο δρόμος είναι αναγκαίος, πλην όμως αναγκαία αντιφατικός και περίπλοκος. Στη Ρωσία π.χ. έγινε η επανάσταση, όμως μέχρι σήμερα η χειρωνακτική εργασία ανερχόταν κατά μέσο όρο στο 40% της εθνικής οικονομίας. Η χειρωνακτική εργασία είναι η βάση της ταξικής κοινωνίας, της κοινωνίας της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ίδια η βάση για τη νέα κοινωνία απέβη για μακρό χρονικό διάστημα αντιφατική.

3. Βλ. Marx, Engels, Γερμανική Ιδεολογία, FEUERBACH ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ, στο: Κ. Marx, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840. Μια ανθολογία*. Επιλογή, μετ., επιμ. Θ. Γκιούρα. Αθήνα, ΚΨΜ 2014, 384-385. - σ.τ.μ.

Σε κάποιες σχέσεις ήταν έτοιμη για την νέα κοινωνία, ενώ σε κάποιες άλλες δεν ήταν. Αφ' ενός μεν διατηρείται μεγάλο μερίδιο χειρωνακτικής εργασίας, αφ' ετέρου δε υπάρχουν ανεπτυγμένοι τομείς της παραγωγής (π.χ. η διαστημική, η πολεμική βιομηχανία).

Απ' όσα είπα μέχρι τώρα, κατά τη γνώμη μου, συνεπάγεται το εξής: κατά πάσα πιθανότητα οι πρώτες σοσιαλιστικές επαναστάσεις θα συνοδεύονται από αντεπαναστάσεις.

Οι σοσιαλιστικές χώρες εμφανίσθηκαν και πρωταρχικά θα εμφανίζονται στην περιφέρεια της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας. Όμως, οι σοσιαλιστικές επαναστάσεις είναι αναπόφευκτες και στις άλλες κεφαλαιοκρατικές χώρες. Στη διάρκεια ορισμένης ιστορικής περιόδου οι σοσιαλιστικές επαναστάσεις μπορεί να πτώνται και να τις διαδέχονται αντεπαναστάσεις. Ωστόσο, θα αναγεννώνται διαρκώς από τις στάχτες τους, μέχρι να νικήσουν τελειωτικά και για πάντα. Ακόμα και στην περίπτωση που η κεφαλαιοκρατική αντεπανάσταση νικά, δεν κατορθώνει να δηλητηριάσει εντελώς, να καταστρέψει τα όσα έκαναν οι σοσιαλιστικές επαναστάσεις. Θα μπορούσε άραγε η αντεπανάσταση στη χώρα μας να καταστρέψει όλα όσα έχουν επιτευχθεί στα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας; Ένα καθημερινό παράδειγμα: κοιτάξτε με πόση δυσκολία, με πόσους τριγμούς αντικαθίσταται η σοσιαλιστική προσφώνηση «σύντροφε» από την εκμεταλλευτική προσφώνηση «κύριε».

Εν μέρει η αντεπανάσταση νίκησε. Όμως με πολλές θυσίες (εδώ κατατάσσονται και τα θύματα των διεθνικών συγκρούσεων και τα θύματα της καταστροφικά αυξημένης εγκληματικότητας και η απότομη πτώση της γεννητικότητας, η υπεροχή της θνησιμότητας έναντι της γεννησιμότητας, η πνευματική διαφθορά του λαού κ.λπ.). Τα θύματα είναι ήδη πολλά. Θα είναι όμως κατά πολύ περισσότερα. Και όμως, δεν αποκλείονται εντελώς οι δυνατότητες αποτροπής της παλινόρθωσης της κεφαλαιοκρατίας.

Όποιες «βραχιακές σχισμές» και αν είχε η σοβιετική κοινωνία, χωρίς την παραδοχή και την κατανόηση της προοδευτικότητάς της σε σύγκριση με την κεφαλαιοκρατική κοινωνία είναι αδύνατο να δει κανείς αρκετά αντικειμενικά και τον μαρξισμό και το μέλλον της ανθρωπότητας.